

MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ

Fakulta sociálních studií

Katedra Sociální politiky a sociální práce

„Zhodnot' a srovnej přístup M. Harnera, J. Frazera, V. Turnera a E. Evanse-Pritcharda ke studiu náboženství.“

Esej do kursu : Seminář k úvodu do sociální antropologie

Samotná definice náboženství je velmi obtížná a to nejen pro mne samotnou , ale především

Vypracovala: Lenka Nejedlíková (414612)

pro početnou skupinu antropologů, jež se tímto problémem zabývali nebo zabývají. Právě proto se v této práci nevěnuji samotné definici a pojetí náboženství, ale především přístupem ke studiu náboženství, na jehož základě právě vznikají odlišné názory a postoje k náboženství. Pro srovnání jsou v mé práci využity přístupy, jejichž autory jsou antropologové James G. Frazer, Victor W. Turner, Evans – Pritchard a Michael Harner. Nabízí se nám otázka, zda je možné použít jednotlivé přístupy k vyvození určitého univerzálního pohledu na studium náboženství, nebo dokonce pomocí tohoto pohledu najít odpověď na otázku „Co to vlastně náboženství je? „ nebo „Jaký způsob prožívání náboženství je vlastně správný?“

J.G.Frazer , který je představitelem evolucionistické antropologie se při svém zaměření na náboženství zabýval především výzkumem náboženských obřadů a rituálů všech dob a zemí. V duchu evolucionismu hovoří Frazer především o třech stupních vývoje společností z hlediska náboženství. Tím prvním je „magie“, kterou označuje jako primitivnější a ranější předstupeň lidského myšlení , kterým prošly a nadále procházejí lidské rasy. Základem tohoto stupně je především víra v tzv. „sympatickou magii“ , jež má základ v předpokladu existence mystického vztahu mezi věcmi a jevy v přírodě a opírá se o 2 zákony – zákon podobnosti, jež hovoří o vyvolávání věcí jim podobnými věcmi a zákon kontaktu, který je postaven na teorii, že věci, které spolu jednou byly v kontaktu na sebe i nadále působí. Základem celého systému magie je především pevná a skutečná víra v jednotu a pevný řád přírody . Od magie přechází lidé ke druhému stupni – náboženství, kterému dala vzniknout především nesplněná očekávání od magie a zjištění, že člověk nedokáže ovládat přírodu vlastní silou. Posledním stupněm je věda, jejíž základní koncepce je téměř totožná s koncepcí magie. V případě obou koncepcí je naprosto výchozí entitou pravidelná a spolehlivá následnost jevů určená konstantními zákony , jejichž působení lze předvídat a přesně odhadnout, v přírodě není místo pro prvky rozmaru, osudu a náhody. Podobnost vědy a magie vyjadřuje i následující metaforické přirovnání:

„Odtud pramení ta silná přitažlivost , kterou působila na lidskou ysl magie stejně jako věda, odtud vycházejí ty mocné podněty obou ke snahám o vědění.„Unaveného hledače, poutníka bolavýma nohama vábí přes pustiny zklamání z přítomnosti svými nekonečnými přísliby krásné budoucnosti. Vyvádějí ho na vrchol vysokánské hory a za temnými mraky a mlhamái , které se válejí u jeho nohou, mu ukazují vidinu nebeského města, města vzdáleného, ale zářícího nadpozemským leskem, města koupajícího se se ve světle snů.“
(Frazer, 1994, s. 97)

Proti uvedenému Frazerovu modelu stojí především fakt, že mohou tyto stupně existovat v jedné společnosti souběžně a terenní antropologické výzkumy, jež tuto teorii nepotvrdily.

V. W. Turner se ke studiu náboženství staví především z hlediska výzkumu mnohoznačnosti symboliky a rituálů. Právě mnohoznačnost a nejednoznačnost je dle něj základní premisa pro existenci a fungování symbolů a rituálů, jelikož lidé jsou různí a proto musí existovat i individuální možnost výkladu. Vzhledem k tomu, že se Turner řadí mezi generaci britských antropologů, kteří se zabývali přemostěním mezery mezi interpretací významu a vysvětlením společenské struktury, měly by dle něj rituální symboly spojovat osobní zkušenost s politickou legitimizací. Z hlediska samotných rituálů se Turner zaměřuje především na výzkum rituálů přechodu (Rites de passage), jež se skládají z části separace, liminálního období a samotného přijetí. Příkladem aplikace tohoto výzkumu rituálu na konkrétní náboženské zaměření, lze např. v křesťanství označit za přechodné (liminální stadium) samotný život člověka. Zabývá se také pojmem „communitas“, kterým označuje tzv. otevřenou společnost, do které lze kromě mnoha příkladů z umělecké tvorby (romantičtí hrdinové, společenští vydědění) zařadit i náboženská hnutí, a to do té doby, než se institucionalizují a považují se za jediné nositele pravdy.

Charakteristickým znakem výzkumu Evans-Pritcharda je především sběr, klasifikace a popis antropologických dat přímo v terénu, kde se antropolog aktivně účastní života mezi členy studovaného terénu a učí se především porozumět jejich způsobu myšlení a hodnotám tak, aby je potom mohl klasifikovat vlastním jazykem a v hodnotách své vlastní kultury. Druhou částí jeho výzkumu je strukturální analýza, jež by měla podkryt strukturální složení společnosti a zachytit její obraz jako sociologicky srozumitelného systémového celku. Třetí částí jeho výzkumu je komparace, jež by měla vést ke stanovení hlavních rysů strukturálních forem a příčin jejich variací. Myšlenku studia náboženství jako takového a nikoliv jeho společenských příčin za účelem nalezení pochopení, jak věřící nacházejí smysl světa a lidské existence lze shledat především v jedné z jeho prací o náboženství Nuerů. Cílem této práce je především převést jejich víru do evropských (a křesťansko – teologických) pojmů aby byly srovnatelné s jinými náboženskými jevy a aby bylo možné najít samotnou interakci mezi náboženstvím a uspořádáním společnosti.

Zcela jiný postoj k otázkám studia náboženství zaujímá americký antropolog Michael Harner, který se po svém výzkumu, v rámci kterého se sám stal jedním z domorodců společnosti „Jívaro“ sídlící v Ekvádoru a Peru jejich vzoru sám stal šamanem. Mimo vlastní šamanskou činnost a studium šamanismu se věnuje i jeho šíření, a to především prostřednictvím šamanské školy. Jako příčiny tzv. „šamanské renesance“ vidí Harner především odpoutání se vzdělaných a přemýšlivých lidí od „věku víry“, za kterým stojí jejich pochybnosti o důvěryhodnosti zprostředkovaných náboženských textů a jiných církevních důkazů o říši Ducha či o jeho samotné existenci. Jako jeden z dalších faktorů návratu šamanismu označuje hledání existence duchovní reality lidmi, jež mají za sebou např. klinickou smrt. Klasické metody šamanismu označuje Harner ve srovnání s metodami víry (

meditace, mantry) jako mnohem rychlejší a účinnější a především jako velmi vhodné pro léčebné účely. On sám vyzvedává šamanismus, protože měl možnost ověřit jej a protože dle jeho slov funguje.

Přestože objektem všech výše uvedených přístupů zkoumání je náboženství, již na první pohled je patrná jejich odlišnost. Na první pohled lze shledat kontrast mezi studiem evolucionistického Frazera a M. Harnera. Frazer ve svém studiu nade vše vyzvedává vědu, ke které se člověk dostane přes stadium magie a víry, a svůj závěr ještě doplňuje srovnáním magie a vědy, jež považuje v jistém slova smyslu za podobné. Harner naopak propaguje a šíří šamanismus, poukazuje na jeho účinnost a označuje jej za jistou variantu či životní styl vzdělané a inteligentní části společnosti. Turner a Evans Pritchard se více než na interpretaci a vyzvedávání určitých „forem“ náboženství zaměřují vyloženě na samotný výzkum této pro společnost velmi důležité složky. Evans – Pritchard poukazuje na způsob, jímž by se náboženství v jednotlivých společnostech mělo v rámci výzkumu antropologa zkoumat. Kromě samotného výkladu duchovního života určité společnosti je důležité zaměřit se i na strukturu zkoumané společnosti a následná převoditelnost zkoumaných faktů do pojmů pochopitelných pro zkoumajícího a jeho kulturu, aby byla možná následná komparace faktů. Upozorňuje také na důležité zapojení antropologa do zkoumané společnosti jako zkoumaného domorodce. Posledním charakterizovaným byl přístup Frazera, který se zaměřuje na výzkum především jedné části náboženského života, jíž je rituál. V souvislosti s rituálem hovoří Frazer též o symbolice v náboženství a o charakteristikách symbolů z hlediska jejich nejvyšší účelnosti a účinnosti použitelné v daném náboženství. Zajímavé je též srovnání samotného výzkumu. Zatímco Frazer aplikuje své myšlenky na společnosti všech dob a lokalit a vlastně pouze teoreticky, Evans-Pritchard nebo Harner naopak propagují zúčastněný výzkum v určité – právě analyzované společnosti. Uvedené přístupy však interpretují a odůvodňují každý svoji pravdu, proto je díky jejich diferenciaci nemožné vyvodit určitý univerzální postoj k náboženství. Hledání tohoto postoje a vlastního názoru je proto opět jen subjektivní záležitostí každého z nás.

Použité zdroje:

FRAZER, James George. *Zlatá ratolest*. Vyd. 2. Praha: Mladá fronta, 1994, 632 s. ISBN 8020404880.

TURNER, Victor Witter. *The forest of symbols: aspects of Ndembu ritual*. 1st ed. Ithaca: Cornell University Press, 1967, xii, 405 s. ISBN 0801491010.

HARNER, Michael J. *The way of the shaman*. 1st ed San Francisco: Harper & Row , 1990, 171 s. ISBN 0062503820

SOUKUP, Václav. *Dějiny sociální a kulturní antropologie*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1994, 226 s. ISBN 8070668822.

ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, 407 s. ISBN 9788073674656.